

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
доктора економічних наук, доцента
ЛОЙКО ВАЛЕРІЇ ВІКТОРІВНИ
на дисертаційну роботу Іванової Наталі Сергіївни на тему:
«Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної
економіки: регіональний аспект»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

1. Актуальність теми, мета та задачі дисертаційного дослідження.

У сучасних умовах економічного розвитку необхідно швидко виявляти та вирішувати проблеми, удосконалювати курс економічних реформ та забезпечувати економічну безпеку на всіх рівнях. Здійснення цих завдань передбачає пошук ефективної конструкції регіональної економіки, виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз. Особливості розвитку складних соціально-економічних систем, до яких належать регіони країни, обумовлюють доцільність залучення до процесу діагностики особливої концептуальної методології та спеціальних методів оцінки.

Оперативне визначення рівня економічної безпеки на рівні держави, регіону та підприємства має важливе значення для прийняття управлінських рішень. Про затребуваність визначення рівня економічної безпеки свідчать офіційні документи, науково-методичні рекомендації, ґрунтовні теоретичні здобутки вчених. Попри це сучасна теорія безпекознавства не дає чіткої та однозначної відповіді щодо методичних положень прогнозування забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні.

У зв'язку з цим, проблема забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті потребує поглибленого дослідження, з розробкою науково обґрунтованих підходів, моделей та методів, а також практичних рекомендацій щодо їх імплементації.

Іванова Н.С. у дисертаційному дослідженні поставила та вирішила комплекс задач, які пов'язані з обґрунтуванням теоретико-методологічних засад забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті та розробкою концептуальних настанов й практичних рекомендацій щодо удосконалення управлінських процесів.

Для досягнення поставленої мети сформульовано та вирішено такі завдання:

- розкрити сутнісне наповнення поняття економічної безпеки на регіональному рівні;
- запропонувати концептуальну модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні;
- обґрунтувати ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіону;
- розробити методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів;
- уточнити методичний інструментарій прогнозування рівня економічної безпеки регіонів та визначити послідовність етапів прогнозування рівня економічної безпеки регіонів;
- здійснити оцінку соціально-економічного розвитку регіонів України;
- проаналізувати рівень економічної безпеки регіонів України за ступенем їх соціально-економічного розвитку;
- визначити регіональні диспропорції економічної безпеки національної економіки;
- здійснити автентифікацію регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки;
- розробити систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів;
- оцінити вплив загроз на економічну безпеку регіонів;
- розробити динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія»;
- визначити прогностичний ефект регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки;
- обґрунтувати механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті.

Актуальність теми дослідження підкреслюється також тим, що Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, а саме: держбюджетних тем: «Антикризовий менеджмент як фактор забезпечення економічного розвитку регіону» (номер державної реєстрації 0118U100276, 2018–2019 рр.); «Механізм та напрямки розвитку сучасного маркетингу в умовах нестабільності зовнішнього середовища» (номер державної реєстрації 0115U005051, 2015–2017 рр.); «Компаративний аналіз регіональних туристичних ринків» (номер державної реєстрації 0117U004051, 2017–2019 рр.).

У рамках зазначених тем за безпосередньою участю дисертанта здійснено аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів України за 2008–2016 рр. і розраховано інтегральний показник економічної безпеки регіонів; аналіз соціально-економічного розвитку регіонів як прояв нестабільності зовнішнього середовища та виявлено диспропорції регіонального розвитку; розраховано таксономічний показник розвитку видів економічної діяльності України за 2014 – 2015 рр.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та практичних рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Представлена дисертаційна робота Іванової Н.С. має логічну структуру, розкриває сучасні підходи до прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки через регіональну компоненту, висвітлює теоретичні, методичні та практичні аспекти їх відображення. В роботі автор визначив широке коло наукових і практичних завдань, реалізація яких дозволила отримати результати, які свідчать про наукову новизну, практичне значення та наявність предмету прилюдного захисту.

Достовірність та обґрунтованість отриманих наукових положень та результатів зумовлюється ефективним використанням автором положень економічної теорії, макро- та мікро економіки, теорії управління, теорії прогнозування, праць провідних вітчизняних і зарубіжних науковців з питань економічної безпеки регіонів та національної економіки.

Об'єкт, предмет та мета дослідження логічно пов'язані. Об'єктом дослідження є процеси прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки. Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні підходи та практичні аспекти забезпечення економічної безпеки національної економіки за регіональною компонентою.

Обґрунтування обраної теми слід вважати змістовним, а коло вирішуваних завдань таким, що сприяє її розкриттю.

Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції мають достатню наукову обґрунтованість, що підтверджується логікою наведених доказів, достатньою аргументованістю, мотивованим використанням теоретичної, практичної і законодавчої бази та науково-обґрунтованих методів економічних досліджень. Для вирішення поставлених наукових завдань у роботі були використані різноманітні інструменти та методи, а саме: узагальнення та систематизації; розрахунково-аналітичні та порівняльні; економіко-математичні; матричний; графічні й табличні;

кластерного аналізу; системного аналізу; дискримінантного аналізу; системного аналізу та синтезу; системний підхід. Застосування сукупності зазначених методів здійснено логічно, обґрунтовано та на високому науковому рівні.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що представлена дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, характеризується достатнім рівнем обґрунтованості та достовірності положень, висновків та рекомендацій.

3. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи.

Вивчення дисертації і праць здобувача, аналіз ґрунтовності наукових положень дозволяють зробити висновок, що в процесі вирішення завдання отримано наступні нові наукові результати:

в дисертації вперше:

– розроблено концептуальну модель системи управління економічною безпекою регіону (с. 60-73), яка містить такі взаємопов'язані елементи: 1) суб'єкт – керуюча підсистема (держава та її інститути, обласні та місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, інші регіони, підприємства, установи й організації державного та приватного сектора економіки, громадяни та їх об'єднання), ефективність функціонування якої оцінюється за результатами функціонування керованої системи економічної безпеки регіону; 2) об'єкт – керована підсистема (складові економічної системи регіонів: природні багатства, виробничі та невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особа); 3) механізм забезпечення економічної безпеки регіону (сукупність засобів, інструментів, методів та форм управління розвитком регіону);

– запропоновано методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів як окремого напрямку теорії прогнозування (с. 117-115), що містить сукупність таких теоретичних і методичних постулатів: 1) визначення мети прогнозу: розробка науково обґрунтованих альтернатив стратегій забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті на основі інформації про тенденції зміни інтегрального показника економічної безпеки регіонів в часі і просторі; 2) обґрунтування принципів прогнозування: наукової обґрунтованості, системності, адекватності, альтернативності, цілеспрямованості, емерджентності, регулярності; 3) вибір методів прогнозування: таксономії, регресії, канонічних кореляцій, головних компонент; 4) виділення етапів

прогнозування: підготовчого та виконавчого; 5) виокремлення завдань прогнозування: обґрунтування можливих перспектив, альтернатив, рішень, описів, вирішення проблем забезпечення економічної безпеки тощо;

–запропоновано науково-методичний підхід до автентифікації регіону (с. 244 – 256), який базується на результатах кластерного аналізу (ідентифікатори – кластери «Вищий», «Середній» та «Нижчий») й дискримінантного аналізу (класифікаційні функції для кожного кластера-ідентифікатора) і є процедурою встановлення належності регіону до одного з рівнів економічної безпеки («Вищий», «Середній» та «Нижчий») шляхом реалізації таких етапів: 1) формування вибірки значень показників; 2) стандартизація показників вибірки; 3) розрахунок значень за класифікаційними функціями; 4) вибір максимального значення і визначення ідентифікатора;

–розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів (с. 288), яка містить: 1) регресійні моделі інтегральних показників економічної безпеки регіонів, розрахованих методом таксономії за даними соціально-економічного розвитку всіх регіонів і кожного регіонального кластера окремо; 2) канонічні моделі економічної безпеки регіонів за результативними змінними (Y) та чинниками-симптомами (X); 3) математичні моделі, визначені методом головних компонент, з виокремленням чотирьох компонентів економічної безпеки регіонів та побудовою їх математичних виразів;

–побудовано динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія» регіону (с. 227 – 339), яка являє собою поле, утворене горизонтальною віссю «чинники-симптоми (X)» і вертикальною віссю «результативні змінні (Y)». Конгруентність складових компонентів обох осей на полі матриці визначає стратегії підвищення рівня економічної безпеки національної економіки за регіональною компонентою, а саме: зростання (передбачає збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз); пристосування (проведення заходів пристосування складових економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища); трансформації (передбачає проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючих факторів різного виду);

в дисертації удосконалено:

–ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіонів (с. 89-95), в якій, на відміну від існуючих, виокремлено загрози таких рівнів: першого (політична нестабільність); другого (низький рівень правової безпеки); третього (зростання економічних злочинів); четвертого (руйнування промислового потенціалу); п'ятого (зниження регіональної ліквідності, втрата ринків збуту, втрата конкурентоспроможності та конкурентних переваг); шостого (погіршення економічної стійкості); сьомого (погіршення стану природного середовища); восьмого (погіршення рівня життя); дев'ятого (міграційні процеси);

–науково-методичний підхід до прогнозування рівня економічної безпеки (с. 138-149), який, на відміну від існуючих, уточнює методичний інструментарій прогнозування (методи багатовимірного статистичного аналізу та поєднання різних методів прогнозування) і здійснюється за двома векторами: 1) побудова регресійної моделі прогнозування інтегрального показника економічної безпеки (розрахунок інтегрального показника економічної безпеки методом таксономії; ретроспективний аналіз інтегрального показника; визначення характеру та ступеня впливу факторів; побудова регресійної моделі прогнозування інтегрального показника економічної безпеки); 2) побудова моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки методами канонічного та компонентного аналізу; проведення аналізу достовірності побудованих моделей прогнозування, коригування;

–підхід до визначення впливу загроз на економічну безпеку регіонів (с. 291 – 306), що, на відміну від існуючих, базується на видозмінах функції еластичності інтегральних показників економічної безпеки регіону, розрахованих за різними моделями прогнозування у відповідних регресійних моделях залежності інтегральних показників економічної безпеки від раніше ідентифікованих загроз, що дозволило за показником кореляції визначити такі найбільш впливові загрози: втрата ринків збуту; міграція населення; конкурентоспроможність регіону; охорона та раціональне використання природних ресурсів; політична нестабільність;

науково-методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки національної економіки (с. 353 – 360), який на відміну від існуючих, визначається через регіональну компоненту і базується на фактичних, і прогнозних значеннях інтегральних показників економічної безпеки регіонів країни, їх участі у формуванні національної економіки (за питомою вагою населення регіону у загальній структурі населення країни), здатності регіонів

протистояти ідентифікованим загрозам (за коефіцієнтом кореляції та еластичності) та застосуванні методу середньозважених величин;

в дисертації подальшого розвитку:

– тлумачення сутності поняття «економічна безпека на регіональному рівні» (с. 51), що, на відміну від існуючих, розглядається як властивість соціально-економічної системи регіону, що за умов дестабілізуючого впливу загроз різного виду й децентралізації управління показує здатність забезпечувати стабільність, стійкість та подальший економічний розвиток, а також конкурентоспроможність і рівень економічної незалежності;

– методичний підхід до аналізу рівня економічної безпеки регіонів, який (с. 183 – 188), на відміну від існуючих, проводиться за показниками соціально-економічного розвитку регіонів України методом таксономічного аналізу і передбачає розрахунок інтегрального показника економічної безпеки регіонів, що коливається від 0 до 1;

– науково-теоретичний підхід до встановлення регіональних диспропорцій економічної безпеки національної економіки (с. 216 – 241), що, на відміну від існуючих, базується на формуванні регіональних кластерів за рівнями економічної безпеки – «Вищий», «Середній» та «Нижчий», характерні ознаки та критерії оцінки яких визначаються за значеннями таксономічних показників економічної безпеки;

– механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки (с. 360 – 373), який, на відміну від існуючих, містить елемент визначення прогностичного ефекту регіональної компоненти на підставі застосування інструментів (технології, програми) та методів (економічні, адміністративні, організаційні, соціально-психологічні, інформаційно, нормативно-правові).

Ці та інші наукові здобутки автора мають наукове, теоретичне та практичне значення, є необхідним теоретико-методологічним базисом для розробки практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки з урахування регіональної компоненти.

Узагальнюючи наукові та практичні результати дисертаційної роботи, доцільно зауважити, що вони в сукупності доповнюють і розвивають теорію туризму, здобутки економічної науки та враховують особливості національного господарства України.

4. Наукове та практичне значення роботи, використання результатів дослідження.

Наукова цінність результатів проведеного дослідження полягає в тому, що викладені теоретичні положення дозволяють сформулювати єдиний

теоретико-методологічний підхід до забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті та удосконалення його управлінських процесів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані теоретико-методологічні положення, науково-практичні рекомендації та висновки можуть бути використані для формування і реалізації державної політики управління економічною безпекою регіонів і національної економіки.

Практична цінність отриманих результатів підтверджується довідками про їх впровадження в діяльність Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики п (довідка №04-16/15-425, реєстраційний номер 0003022); департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка № 0543, реєстраційний номер 0543); відділенням Донецької торгово-промислової палати у м. Маріуполі (довідка №03/1845 від 17.05.2017 р.).

5. Повнота викладення положень дисертації у опублікованих працях.

За темою дослідження опубліковано 41 наукову працю, з яких: одноосібна монографія (19,7 др. арк.), 25 статей (у тому числі 6 статей у наукових фахових виданнях України, 19 статей – у виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз), 15 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 35,45 др. арк., особисто автору належить 35,45 др. арк. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає чинним вимогам щодо публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Заслуговує уваги апробація теоретичних положень дисертації на конференціях та семінарах, зокрема: *міжнародних*: «Реформування соціально-економічної системи суспільства» (м. Кривий Ріг, 2017 р.); «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика» (м. Полтава, 2018 р.); «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (м. Хмельницький, 2018 р.); «Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Дніпро, 2018 р.); «Економіка і менеджмент: сучасні трансформації в епоху глобалізації» (м. Одеса, 2018 р.); «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль,

2018 р.); «Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development» (м. Ополе, Польща, 2018 р.); «Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції» (м. Ніжин, 2018 р.); *всеукраїнських*: «Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації» (м. Кривий Ріг, 2018 р.).

В опублікованих працях розкрито основні результати дослідження і його наукову новизну. Це дозволяє стверджувати, що висновки і пропозиції, запропоновані у дисертаційній роботі, є апробованими.

6. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

В авторефераті дисертації з достатньої повнотою та логічною послідовністю відображено зміст дисертації, розкрито основні результати, одержані в процесі дослідження, ступінь новизни розробок, висновки та рекомендації. Структура і зміст автореферату відповідають вимогам нормативних документів.

Наукові положення дисертації сформульовано коректно, по кожному з них визначено науковий результат, ступінь новизни та практичне значення.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Структура дисертації збалансована. За обсягом і оформленням відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертацій. Подана до захисту дисертаційна робота написана науковою мовою на 382 сторінках у логічному зв'язку та послідовності.

Дослідження виконано у межах визначеної теми, мети та завдань. Тема дисертації та її зміст відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і профілю спеціалізованої вченої ради Д 08.120.01 Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля».

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи рівень розробки наукових і методичних положень, обґрунтованість висновків і пропозицій, необхідно відмітити дискусійний характер деяких питань:

1. Досліджені в дисертації підходи до розуміння економічної безпеки економічних систем різних ієрархічних рівнів (с. 34-51) варто було б підкріпити напрацюваннями зарубіжних дослідників.

2. У межах запропонованої ієрархічної структури ключових загроз економічній безпеці регіонів (с. 94) доцільно було виокремити специфічні загрози для регіонального рівня, зокрема залишилось не зрозумілим, яким чином формується орієнтований граф (с. 89 – 90) – ким визначаються зв'язки між елементами.

3. В рамках апробації запропонованого у пп. 3.3 науково-методичного підходу до встановлення регіональних диспропорцій економічної безпеки національної економіки (с. 212) автором здійснено групування регіонів за показниками соціально-економічного розвитку на підставі проведення кластерного аналізу (с. 212 – 221). Проте вважаю за необхідне наголосити на необхідності виокремлення проведеного кластерного аналізу у окремий етап у рамках запропонованого науково-методичного підходу до прогнозування рівня економічної безпеки регіонів (с. 139), тим паче саме на підставі кластерного аналізу проводиться наступний етап – автентифікація регіону.

4. Одним з наукових результатів роботи є сформовані стратегії підвищення економічної безпеки регіонів (зростання, пристосування та трансформації) (с. 328 – 336). На нашу думку, доцільно було б надати прогнозні результати та очікувані ефекти реалізації відповідних стратегій, що дозволило б більш повною мірою визначити переваги їх впровадження.

5. У пп. 2.1 «Особливості методології прогнозування економічної безпеки регіонів в системі економічної безпеки національної економіки» на стор. 107 – 110 дисертації автор визначає систему принципів, на яких ґрунтується запропонована методологія прогнозування економічної безпеки регіонів. Робота значно б виграла за умови наведення обґрунтованих висновків про доцільність використання саме цих, а не інших принципів.

6. В рамках запропонованого науково-методичного підходу до прогнозування рівня економічної безпеки регіонів (с. 139) автором розроблено класифікаційні функції (автентифікація регіону) – пп. 4.1 (с. 252); систему моделей прогнозування рівня економічної безпеки регіонів у пп. 4.2 (с. 262 – 290), що дозволило здійснити прогнозування на наступний період. Однак вважаємо за необхідне наголосити на необхідності визначення терміну адекватності запропонованих моделей прогнозу задля реалізації принципів адекватності, неперервності та емерджентності (с. 109), на яких базується

запропонована методологія прогнозування рівня економічної безпеки регіону (с. 109).

7. В рамках запропонованого науково-методичний підходу до визначення рівня економічної безпеки національної економіки, в основу якого покладено розрахунок прогностичного ефекту регіональної компоненти (с. 356), автором визначено інтегральні показники рівня економічної безпеки національної економіки на підґрунті методу середньозважених величин за фактичними або прогнозними значеннями інтегральних показників економічної безпеки регіонів та оцінкою їх внеску у формування структури національної економіки – питома вага регіонів в структурі чисельності наявного населення (с. 357). Віддаючи належне здійсненому дослідженню, однак, вважаю за потрібне наголосити на доцільності обґрунтування вибору вагових коефіцієнтів регіону на підставі порівняльного аналізу значень варіації не тільки показника чисельності наявного населення, а і інших показників.

В цілому, наведені зауваження не знижують наукової та практичної цінності проведеного Івановою Н.С. дослідження та не відбиваються на загальній позитивній оцінці дисертації.

Дисертантом успішно вирішено завдання щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті та розробка практичних рекомендацій щодо їх реалізації.

9. Загальний висновок по дисертації.

Дисертаційна робота Іванової Н.С. на тему «Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект» за змістом матеріалу, науковою новизною результатів, рівнем їх обґрунтованості і достовірності, а також за теоретичною і практичною цінністю висновків і рекомендацій, відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук, положенням викладеним в пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами і доповненнями) Міністерства освіти і науки України та являє собою завершене і самостійне дослідження.

Тематика та зміст роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

У зв'язку з цим, автор дисертаційної роботи – Іванова Наталя Сергіївна заслуговує на присудження наукового степеню доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
професор
кафедри фінансів та економіки
Київського університету
імені Бориса Грінченка

В.В. Лойко

